

הסיכום והניתוח ממערכי השיעור לשירת המאה ה – 20

כתב וערך: המורה אלי פרה

ניתוח השיר בהמשך.

סכו"ם / דן פגיס

יושב לשלחן הערוך,
מרים את הכף, משתקף בה
כמו בראי של יד.
בצד הקמור ממזמין מולו
פרצוף נפוח של גומי.
ממהר להפך.
בצד הקעור מגחך מולו
גמד העומד על הראש.
לא אני, הוא הצוחק לעצמו, לא אני.

מרים את הסכין, משתקף בה,
רוצה בלהב הישר
את פניו והם פניו, פיו הוא פיו.
ממהר להפך.
עדין פניו הם פניו, פיו הוא פיו.
לא, הוא מוחה, לא אני.
מי יודע
מה יעלה המזלג.

*

עצוב לי. אני מחכה
מתחת לקרחת שלי
להחלטה שתפל:
לפנות מינה, או שמאלה,
או להחליט שלא להחליט
ולתת לרוח הזאת
לבהר את ראשי, פאלו היתה שם בלורית?

ניתוח השיר

נקל להבין את השיר הזה דווקא מסופו, בבית האחרון, כי שם, בבית ג' אנו מגלים את האווירה ודכודך הנפש של הדובר: "עצוב לי". עצבות המביאים להרהורי-לב מלנכוליים של אדם הרואה את עצמו דרך חפצים שונים, מזדמנים. הדובר בשיר אינו הולך לבחון פניו ואת מראהו במראה. הוא מביט, כנראה באקראי, באותם כלים המונחים לפניו בשעת הסעודה, או לפניו, או אחריה – כלי האוכל; הסכו"ם (סיכין כף ומזלג). כשהוא שרוי במצב יגוני ואולי, אפילו מדוכא.

האווירה בה הוא שרוי, אווירה של דכדוך והרהורים נוגים על עצמו בשל קונפליקט פנימי : האם להחליט ללכת לשמאל או לימין? ובטרם ההחלטה תיפול הוא בתחושה קשה של בדידות ועצבות :
"עצוב לי. אני מחכה / מתחת לקרחת שלי / להחלטה שתפל : / לפנות ימין, או שמאלה,"

ידועים מאוד המצבים האלה, כאשר אדם נמצא במצוקה של חוסר-החלטה וקונפליקט, הוא מדשדש בכף המרק המונח לפניו ומהרהר על "מר גורלו" בשל חוסר היכולת להחליט. פניו ניבטים דרך כלי האוכל. זו הסיטואציה – השתקפות של עצמו דרך כלי האוכל. ולפתע הוא "מגלה" השתקפויות שונות של האדם. בבואות משתנות – בהתאם לאבחנות אישיות משתנות על עצמו ועל השתקפותו ב"מראה" של הברק היוצאת מהכף. נחשפים לעיניו זוויות שונות של מראהו, שהן בעצם נקודות-מבט שונות על עצמו ומצבו. גם מתוך מבט אישי על עצמו וגם איך זולתו רואה אותו... אין בשיר רמז או תיאור של סועדים נוספים המשתתפים בסעודה ובכלי האוכל, ובמקומם מתאספים סביבו כל מיני בבואות של הדובר המשתקפות אליו דרך הסכו"ם. הדובר בשיר לכאורה אינו לבדו, הוא יושב עם עצמו ומשקיף על עצמו.

מוטב "הכף" שמבין כלי האוכל הוא דומיננטי ויש הקבלה בינה לבין כף היד של הדובר. הוא מרים את הכף, ורואה עצמו "משתקף בה כמו בראי של יד". המשורר יוצר זיקה בין כף האכילה לכף היד, ובמעשה זה נוצר קשר ישיר בין הבבואה המשתקפת לבין הדמות הפיזית. אבל דמותו מעוותת, מצד הקמור ומתוכה משתקפים פניו, נפוחים וחסרי חן : **"בצד הקמור ממצמץ מולו פרוצוף נפוח של גומי."** הוא ממחר ל"החליף" צד ומביט מצדה הקעור של הכף ושם ניבטים פניו, שוב בחוסר-חן כשל גמד העומד על הראש. כלומר מכל צד שלא תתפוס את הבבואה, המראה אינו מרנין, אירוני ומגוחך. רמז תהפוכות החיים ולא רעיות שלהם. הוא אינו שבע-רצון מההשתקפויות האלה ומבטל אותם באחת במעין גיחוך עצמי : **"לא אני, הוא הצוחק לעצמו, לא אני."** אבל הוא יודע טוב מאוד שאכן הוא זה הוא המשתקף שם.

כנחמה מסוימת הוא מנסה את "מזלו" אצל הסכין, ושם אכן אין עיוות, וכל עצתו משתקפים שם כמות שהם בהשתקפותו ורואה כי : **"את פניו והם פניו, פיו הוא פיו."** גם כאשר הוא מנסה את התרגיל שעשה עם הכף והופך את הסכין מצדה השני, הם עדיין נשארים כשהיו לפני-כן ; פניו ופיו כפי שהיו ומכיר אותם. זה הוא עצמו לכל פרטיו.

מתוך הניסיון עם שני כלי האוכל הראשונים, הכף והסכין, הוא "אינו מעז" להביט בעצמו דרך המזלג, כי מי יודע מה יעלה שם דרך המזלג? הרי זהו כלי מפולש ושינוי כאילו מפוזרות וחדות, אולי כרמז למצבו הנפשי המפוזר, מעין ביטוי אירוני בשל תחושה של ניתוק וניכור עצמי? כשאדם שרוי באווירה של דכדוך וחוסר החלטה, הוא נקלע הרבה פעמים ביצר של הדחקה, כאותו אדם שאוטם אוזניו כדי לא לשמוע אמירות קשות ולא נעימות.

מבחינה זו של תיאור מצב נפשי מסוים, השיר מבטא כמו שצריך את הפן המודרני שלו ; "שכל נושא כשיר לשירה", תוך תיאור הקבלתי בין חפצים וכלים למצבו של האדם ברגע מסוים ובמצב מסוים. תיאור של קונפליקט פנימי בינו לבין עצמו המשתקפים דרך אקראי בכלים של שולחן. התיאור הוא "חיי" ומלא פעילות ותנועה, כאשר המבט הפנימי של הדובר על עצמו הוא אירוני עם קורטוב של חמלה עצמית, וגיחוך עצמי. הוא מחכה מתחת לקרחת שלו להחלטה שתפול ותראה לו את הדרך הנכונה לכאן או לכאן. והרי ההחלטה היא שלו, ממנו ובו, ובוודאי שלא הסכו"ם ולא הקרחת יעשו בשבילו את העבודה ויחליטו למענו.

מכאן הוא מוצא דרך, שהיא מבחינה פסיכולוגית די נפוצה – ההדחקה ודילוג על שני הסעיפים, החליט שלט להחליט: "או להחליט שלא להחליט/ ולתת לרוח הזאת /לבדר את ראשי, פאלו היתה שם בלורית?" האירוניה העצמית והגיחוך העצמי משתלבים עם התיאור הפסימי כלשהו, על ההחלטה שלא להחליט. הוא הרי קרח, והוא מנחם את עצמו, שכאילו הייתה שם בלורית וכל העניין הזה היה בעצם בידור להעברת הזמן, והרוח הזאת, כהקבלה לנפשו הפזורה, תבדר את בלוריתו ותמחק את בבואתו הקרחת...

זהו שיר הלל לתיאור וביטוי שירי על מצב נפשי, מתוך הסתכלות אירונית ומגחכת תוך שימוש בכלים וחפצים מזדמנים ודי מפתיעים – סכו"ם ולא מראה. למרות התיאור העצוב והמלנכולי כלשהו, אי אפשר שלא לחייך בסלחנות ובאהדה, למקרא השורות המבטאים אירוניה וגיחוך עצמי. יחד עם משמעות עמוקה יותר למהות האדם, הישרדות-קיומו, שכולה רצף של קבלת החלטות ובחירות. יבחר ויחליט טוב – אשרי לו, יחליט אחרת – יבולע לו. מה יעשה אדם? ידלג על שני הסעיפים וידחיק את ההחלטה לזמן אחר, למצב אחר, אולי הכלב ימות או הפריץ ימות... וכן הלאה. ובינתיים הזמן יעבור תוך בידור וצחוק עצמי.

אלי פררה